आदर्शप्रश्नपत्रम् 2024-25

कक्षा - दशमी

संस्कृतम् (कोड संख्या - 119)

समयः होरात्रयम् **अङ्कयोजना उत्तरसङ्केताश्च** **पूर्णाङ्काः 80**

अवधातव्यम् -

1. अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति।
2. **आन्तरिकविकल्पात्मकेषु प्रश्नेषु यद्यपि स्पष्टतया निर्देशः दत्तः अस्ति यत् केवलं प्रश्नद्वयम् अथवा प्रश्नत्रयम् इत्यादिकम् उत्तरं दातव्यं तथापि यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय निर्णयः कर्त्तव्यः।** यथा चित्रवर्णने पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि सप्तवाक्यानि लिखति तर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि सन्ति तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम्। **(अयं नियमः नवम्यां कक्षायाम् अपि पालनीयः।)**
3. गद्यांशे श्लोके नाट्यांशे वा पृष्टाः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः एतेषु प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाचि-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरलेखन-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां च प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु पूर्णाङ्काः।
4. त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः।
6. रचनात्मक-कार्ये वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।

	भागः 'क' अपठितावबोधनम्	
1	**गद्यांशः**	
	अ एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) पर्यावरण-प्रदूषणम् (ii) भूमेः (iii) वृक्षाः	1×2=2
	आ पूर्णवाक्येन लिखत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) पर्यावरणस्य आधाराः पुष्पिताः, पल्लविताः वृक्षाः भवन्ति। (ii) वृक्षाः पुष्पाणां फलानाम्, औषधीनां च आगाराः सन्ति। (iii) वृक्षाणाम् जलं मेघानां निर्माणे सहायकं भवति इत्थं वृक्षाः वर्षायै सहायकाः भवन्ति।	2×2=4

	इ अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत – पर्यावरणम् / वृक्षाः /वृक्षाणां महत्त्वम्/ प्रकृतिसंरक्षणम्/वृक्षाः सत्पुरुषा इव छात्रस्य उत्तरं दृष्ट्वा छात्रहिताय समुचितः निर्णयः करणीयः। **ई यथानिर्देशम् उत्तरत (केवलं प्रश्नत्रयम्)** (i) (ग) समस्या (ii) (घ) पश्यामः (iii) (ख) स्वच्छम् (iv) (क) वृक्षाः	1 1×3=3
	भागः 'ख' रचनात्मकं कार्यम्	
2.	**पत्रलेखनम्** **भवतः नाम तनिष्कः। भवतः विद्यालये संस्कृतनाटकस्य मञ्चनम् अभवत् । तदर्थं मित्रं दीपकम् प्रति लिखितं पत्रं मञ्जूषातः पदानां सहायतया पूरयित्वा उत्तरपुस्तिकायां लिखत -** आदर्शविद्यालयः, **(i) दिल्लीतः** दिनाङ्कः --------------- प्रियमित्र **(ii) दीपक!** **(iii) सस्नेहं नमः** । अत्र सर्वगतं कुशलम्। आशासे त्वम् अपि कुशली। यथा त्वम् जानासि गत सप्ताहे मम विद्यालये संस्कृत-उत्सवः सम्पन्नः। अस्मिन् उत्सवे संस्कृतपरिषदः **(iv) छात्राः** पाठ्यपुस्तकस्य 'कवयामि वयामि यामि' इति नाटकस्य **(v) मञ्चनम्** अकुर्वन्। तस्मिन् नाटके मया 'भोजस्य' अभिनयः कृतः । कुविन्दस्य अभिनयं मम मित्रं प्राञ्जलः अकरोत्। तस्य मुखात् श्लोकगायनं **(vi) श्रुत्वा** सर्वेऽपि उपस्थिताः दर्शकाः भावविभोराः जाताः करतलध्वनिभिः च तस्य उत्साहवर्धनम् **(vii) कृतवन्तः**। कार्यक्रमस्य अन्तेऽपि मुख्यातिथिमहोदयेन संस्कृतनाटकस्य भूरि भूरि **(viii) प्रशंसा** कृता। वस्तुतः अयम् उत्सवः मनोरञ्जकं ज्ञानवर्धकं च आसीत्। तव विद्यालये संस्कृतोत्सवः कदा भविष्यति इति अवश्यं सूचय। मातृपितृचरणेषु **(ix) मम** प्रणामाः । तव मित्रम् **(x) तनिष्कः**	½×10=5

3.	**चित्रवर्णनम्** अत्र छात्रेभ्यः संक्षिप्तवाक्यरचना अपेक्षिता वर्तते। केवलं वाक्यशुद्धिः द्रष्टव्या। **अस्य प्रश्नस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना अस्ति।** वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्त्वपूर्णं नास्ति। प्रतिवाक्यम् अर्धः अङ्कः भावस्य कृते अर्धः अङ्कः च व्याकरणदृष्ट्या शुद्धतानिमित्तं निर्धारितः अस्ति। मञ्जूषायां प्रदत्ताः शब्दाः सहायतार्थं सन्ति। छात्रः तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति अनिवार्यं नास्ति। छात्रः स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शक्नोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्यते। **अथवा** **अनुच्छेदलेखनम्** अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति। छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति। अतः अङ्काः देयाः। अस्य मूल्याङ्कनाय अन्ये नियमाः चित्रवर्णनस्य अनुगुणं पालनीयाः।	1×5=5 1×5=5
4.	**संवादपूर्तिः** **पुत्रः** - तात! प्रणमामि। **पिता – (i) चिरञ्जीव ! वद सर्वं कुशलम् ?** **पुत्रः** - आम् तात! सर्वं कुशलम् अस्ति। **पिता** - उत्तमम्। विद्यालये तव अध्ययनं कथं प्रचलति, कापि समस्या तु नास्ति ? **पुत्रः** - न, कापि समस्या नास्ति परन्तु एकत्र भवताम् अनुमतिं सहाय्यं च इच्छामि। **पिता** - कस्मिन् सन्दर्भे , निस्सङ्कोचं वद। **पुत्रः** – श्वः मम प्रियशिक्षकस्य जन्मोत्सवः भविष्यति। अहम् **(ii) तत्र भवता सह गन्तुम् इच्छामि**। **पिता** - शिक्षक तु सदैव पूज्यः। तस्मिन् सन्दर्भे सङ्कोचः न कर्तव्यः। **(iii) शिक्षकं पृच्छ, कदा कार्यक्रमः भविष्यति?** **पुत्रः** - अहं पूर्वमेव पृष्टवान्, कार्यक्रमः सायं सप्तवादने भविष्यति। केवलं भवतां समयस्य आशङ्का आसीत्। **पिता** - चतुर! सर्वं निश्चित्य मां पृच्छसि। **(iv) अस्तु, अहं कार्यालयात् समयेन आगमिष्यामि।** **पुत्रः** - तात! किमपि उपायनं स्वीकरणीयम् अस्ति। **पिता** - अस्तु! मात्रा सह आपणं गत्वा उत्तमम् उपायनं स्वीकुरु। **पुत्रः** - **(v) अस्तु, धन्यवादः**। **अथवा**	1×5=5

	कथापूर्तिः एकदा एका चटका आसीत्। सा वनस्य एकस्मिन् उन्नतवृक्षे **(i) स्वनीडे** वसति स्म । एकदा वने **(ii) महती** वृष्टिः अभवत्। तदा पीडितः एकः वानरः **(iii) आश्रयार्थम्** तत्वृक्षस्य अधः आगच्छत् । वानरं दृष्ट्वा **(iv) चटका** अवदत् - "भोः वानर! भवान् किमर्थं व्यर्थमेव दुःखी भवति ? **(v) भवतः** शरीरं मनुष्य-शरीरम् **(vi) इव** अस्ति । हस्तौ पादौ च सम्यक् सन्ति । भवान् उत्तम-गृहस्य **(vii) निर्माणम्** किमर्थं न करोति ?" तत् श्रुत्वा वानरः कुपितः अभवत्। वानरः **(viii) कोपेन** चटकाम् अवदत्- "किमर्थं भवती तूष्णीं न **(ix) तिष्ठति** ? किमर्थं मम उपहासं करोति ?" इति उक्त्वा सः वानरः **(x) वृक्षम्** आरोहत् चटकायाः च नीडम् अनाशयत्। अतः कथ्यते- मूर्खेभ्यः सदुपदेशाः न हिताय।	**½×10=5**
	भागः 'ग' अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	
5	**सन्धिः सन्धिच्छेदश्च (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) प्रयुक्तोऽयम् (ii) न + एतत् (iii) कः + चिद् (iv) पापिनां + च (v) संस्कृतच्छात्राः	**1×4=4**
6	**समस्तपदं विग्रहः च (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) (ख) सर्वं ददाति इति (ii) (ग) युधिष्ठिरः च अर्जुनः च (iii) (घ) पर्यटनस्थलानि (iv) (क) यथास्थानम् (v) (ग) पिककाकयोः	**1×4=4**
7.	**प्रत्ययाः (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) (ख) इतिहास+ठक् (ii) (घ) रमणीया (iii) (क) पञ्च + त्व (iv) (ग) चक्षुष्मन्तः (v) (क) सरलता	**1×4=4**

8	**वाच्यम् (केवलं प्रश्नत्रयम्)** (i) त्वया (ii) क्रियते (iii) प्रार्थनाम् (iv) अहम्	1×3=3
9	**समयः (केवलं प्रश्नत्रयम्)** (i) सार्ध-सप्तवादने (ii) सपाद-द्वादशवादने (iii) एक -वादने (iv) पादोन-त्रिवादने	1×3=3
10	**अव्ययपदानि (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) सहसा (ii) इदानीम् (iii) नूनम् (iv) तथा (v) तु	1×4=4
11	**अशुद्धसंशोधनम् (केवलं प्रश्नत्रयम्)** (i) (ग) अवदन् (ii) (ख) कीदृशी (iii) (ग) भवान् (iv) (क) करिष्यसि	1×3=3
	भागः 'घ' पठितावबोधनम्	
12.	**गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत –** **अ. एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) धनलाभमात्रेण (ii) चक्षुर्दानम् (iii) लोकयात्रा	5 ½×2=1

	आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) शक्रः नेत्रहीनयाचकस्य रूपं धारयित्वा राज्ञः पुरतः अवदत्- हे राजन् ! भवतः दानवीरताम् आकर्ण्य आशान्वितः भवत्समीपम् आगतोऽस्मि। देव! रवि-शशि-तारा-मण्डलभूषितं जगत् एतत् कथमिव पश्येयं चक्षुर्हीनः ! (ii) शक्रः राज्ञः दानशीलतां परीक्षितुम् आगतः। (iii) विप्रः स्वलोकयात्रां निर्बाधं कर्तुं चक्षुषः दानम् इच्छति स्म। अथवा विप्रः रवि-शशि-तारा-मण्डलभूषितं जगत् द्रष्टुं चक्षुषः दानम् इच्छति स्म। **इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) आकर्ण्य (ii) भजन्ते (iii) दानम्	**1×2=2** **1×2=2**
13.	**पद्ये पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत –** **अ. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) कुकर्मान्तम् (ii) सौहृदम् (iii) हर्म्याणि **आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) मनः चलं दुर्निग्रहं च अस्ति। (ii) मनः अभ्यासेन वैराग्येण च गृह्यते। (iii) कुराजान्तानि राष्ट्राणि भवन्ति। **इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) सौहृदम् (ii) मनः (iii) गृह्यते	**5** **½×2=1** **1×2=2** **1×2=2**
14.	**अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत -** **अ. एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) द्रौपदी (ii) वारणावते (iii) रणभूमौ **आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) द्रौपदी दीर्घं निःश्वस्य कथयति- हा हन्त। किम् इदं घोरम् आपतितम्, पापकर्मणा	**5** **½×2=1** **1×2=2**

	द्रौणिना मे पुत्राः भ्रातरः च हताः। अग्निः इव दहति माम् अयं शोकः। (ii) भीमः वारणावते पाण्डवान् रक्षितवान् । (iii) भीमः द्रौणिम् अनुगन्तुम् अनुमतिम् इच्छति । **इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) प्रविशति (ii) श्रीकृष्णः (iii) घोरम्	**1×2=2**
15.	**प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (केवलं पञ्चप्रश्नाः)** (i) **कुत्र** पञ्चाशदधिकाः नद्यः प्रवहन्ति ? (ii) चपलबालकेभ्यः **<u>कीदृशाणानाम्</u>** अस्त्राणां प्रदानं न उचितम् ? (iii) मनसः नियन्त्रणं <u>कस्य</u> इव सुदुष्करम् मन्यते ? (iv) मेषः दाहवेदनया **कुत्र/कस्यां** लुठति ? (v) शिष्यः एकचतुर्थांशं **कया** आदत्ते ? (vi) राजहंसः **कदा** मानसं पलायते ?	**1×5=5**
16.	**अन्वयपूर्तिः** **अन्वयः**- यथा मधुरभाषिणी **(i) वाणी** पुरुषम् प्रह्लादयति **(ii) तथा** शीतलसलिलम् न चन्दनरसः न **(iii) शीतला** छाया च **(iv) न** (प्रह्लादयति)। **अथवा** **भावार्थे रिक्तस्थानपूर्तिः** यदि कश्चित् **(i) जनः** स्वस्य कल्याणं **(ii) सुखमयम्** जीवनम् च इच्छति तर्हि सः **(iii) कदापि** परेभ्यः अहितं कर्म न **(iv) कुर्यात्** । अर्थात् यथा व्यवहारं सः अन्यैः सह करिष्यति तथा एव अन्ये तेन सह व्यवहरिष्यन्ति।	**½×4=2** **½×4=2**
17.	**प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थम् (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) (ग) पर्वतानाम् (ii) (घ) सम्यक् (iii) (ग) मुखे (iv) (ख) एकान्ते (v) (क) कथितः	**1×4=4**

18.	**पठितकथा-पूर्तिः–** चन्द्रनामकस्य राजपुत्राः राजगृहे वानरान् पालयन्ति स्म। तस्मिन् राजगृहे **(i) बालवाहन-योग्यम्** एकं मेषयूथम् अपि आसीत्। तेषु एकः उद्दण्डः मेषः अहर्निशं **(ii) महानसम्** प्रविश्य यत् पश्यति स्म तत् खादति स्म। अतः तेन सह सूपकाराणां कलहः भवति स्म। मेषस्य सूपकाराणां च कलहं दृष्ट्वा वानराणां बुद्धिमान् यूथपतिः तान् अवदत्- एतेषां कलहो वानराणां विनाशकारणं भविष्यति अतः **(iii) वयम्** राजभवनं त्यक्त्वा वनं गच्छाम। किन्तु **(iv) मदोद्धताः** वानराः तस्य वचनम् अश्रद्धेयं मत्वा वनं न अगच्छन्। एकदा सः उद्दण्डः **(v) मेषः** सूपकारैः ज्वलितकाष्ठेन ताडितः। ऊर्णाप्रचुरः मेषः जाज्वल्यमानशरीरः निकटस्थाम् अश्वशालां प्राविशत्। तेन अश्वशालायाम् अपि अग्निज्वालाः समुत्थिताः। अतः केचित् अश्वाः दग्धाः केचित् च **(vi) मृताः** । राजवैद्यः नृपम् अवदत् यत् अश्वानां वह्निदाहसमुद्भवः दोषः **(vii) वानराणाम्** मेदसा नाशमभ्येति। राजा आदिशत्- यथोचितं क्रियताम्। राजादेशं श्रुत्वा भयत्रस्ताः **(viii) वानराः** अचिन्तयन्- अवधीरिताः अस्माभिः गुरुजनोपदेशाः।	**½×8=4**

-------------0000--------------